

УДК 323:327(479.2)

Алексейченко О. В.*

ЕТНОПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ В РЕГІОНІ ПІВДЕННОГО КАВКАЗУ: ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ

Дослідження історичних витоків і політичного підґрунтя етнополітичних конфліктів на Південному Кавказі, наслідком чого стала втрата Грузією юрисдикції над територіями абхазької і південно-осетинської автономії, а Азербайджану над Нагірним Карабахом, показало, що коріння міжетнічного протистояння в регіоні слід шукати в часах, коли Азербайджан, Вірменія і Грузія входили до складу Радянського Союзу – державного утворення імперського типу.

Ключові слова: Азербайджан, Вірменія, Грузія, Абхазія, Нагірний Карабах, Південна Осетія, більшовицьке керівництво, радянська влада, етнос, автономія, конфлікт, протистояння, війна.

The author of the article undertook a study of historical origins and political basis of ethno-political conflicts in the South Caucasus, resulting in a loss of jurisdiction over the territories of Abkhaz and South Ossetian autonomy by Georgia and over Nagorny Karabakh by Azerbaijan, that proved that the roots of ethnic confrontation in the region should be sought in the times when Armenia, Azerbaijan and Georgia were part of the Soviet Union – state formation of imperial type.

Key words: Armenia, Azerbaijan, Georgia, Abkhazia, Nagorny Karabakh, South Ossetia, the Bolshevik leadership, the Soviet authorities, ethnicity, autonomy, conflict, confrontation, war.

Исследование исторических причин и политических предпосылок этнополитических конфликтов в регионе Южного Кавказа, вследствие которых Грузия потеряла юрисдикцию над территориями абхазской и южноосетинской автономий, а Азербайджан – над Нагорным Карабахом, показало, что истоки межэтнического противостояния в регионе следует искать в тот период, когда Азербайджан, Армения и Грузия входили в состав Советского Союза – государственного образования имперского типа.

Ключевые слова: Азербайджан, Армения, Грузия, Абхазия, Нагорный Карабах, Южная Осетия, большевистское руководство, советская власть, этнос, автономия, конфликт, противостояние, война.

Понад двадцять років тому, на хвилі розпаду СРСР, що супроводжувався активізацією національно-визвольних рухів пригноблених комуністичною імперією народів, на теренах Південного Кавказу з'явилися самопроголошені Абхазька, Нагірно-Карабаська і Південно-Осетинська республіки. Усі вони досі не стали повноцінними суб'єктами між-

* доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародної інформації Українсько-Арабського інституту міжнародних відносин та лінгвістики імені Аверроеса Міжрегіональної академії управління персоналом.

Науковий керівник: професор Дорошко М. С.

народного права, проте їх існування стало загрозою національній безпеці незалежних Грузії, Азербайджану і Вірменії, предметом геополітичної суперечки провідних авторів світової політики, а відтак перетворилося на актуальну міжнародну проблему. В чому суть цієї проблеми? Позаяк відповідь на ці питання лежить в історичній і політичній площинах, спробуємо з'ясувати причини і наслідки етнополітичних конфліктів у Закавказзі у даній статті.

Історичні й політичні передумови та перебіг етнополітичних конфліктів в державах Південного Кавказу досить докладно висвітлені українськими науковцями [5; 8; 9], російськими дослідниками [1-4; 6-7; 10], західними політологами [3; 11; 12], проте вони не в повній мірі здатні прояснити витоки міжнаціонального протистояння. Адже причини походження більшості міжетнічних конфліктів на пострадянському просторі слід шукати не в площині міжнаціональної ворожнечі сусідніх народів, а в період, коли російський більшовизм – імперський спадкоємець російського царизму, силою зброї накидав народам колишніх національних окраїн Російської імперії (всупереч їх бажанню) радянську форму влади, під якою приховувалась диктатура більшовицької партії.

Діючи за принципом «поділяй і володарюй», в минулому цілісні етноси розподілялися між кількома національно-державними формуваннями. Така доля спіткала, наприклад, вірмен, які попри те, що становили більшість населення Нагірного Карабаху, опинилися, в результаті національно-територіального розмежування 1920-х рр., у складі Азербайджанської РСР.

Коріння вірмено-азербайджанського протистояння за Нагірний Карабах сягає початку XIX ст., а саме періоду між 1801 і 1828 рр., коли Росія захопила землі, що в даний час є територією Вірменії і Азербайджану, в тому числі й Карабаське ханство, що перейшло з-під контролю Ірану під владу Росії 1813 р. за Гюлістанським договором. Ескалація вірмено-азербайджанського протистояння припадає на кінець XIX ст. і пов'язана зі зростанням видобутку нафти в Баку, що сприяло концентрації в місті вірмен, які посіли провідні позиції в нафтовій промисловості. Оскільки вірмени користувалися підтримкою російської влади, між ними й місцевим населенням виникли тертя, що в 1905-1906 рр. призвели до відкритих зіткнень спочатку в Баку, потім – в Шуші (Західний Карабах), де стався кривавий конфлікт, внаслідок якого загинули понад 10 тис. осіб.

Після розпаду Російської імперії 22 квітня 1918 р. було створено Закавказьку федерацію, однак вона швидко розпалась (26 травня 1918 р.) передусім через наявність взаємних територіальних претензій її учасників. Після розпаду Закавказької федерації, у 1918-1920 рр. в регіоні існували три незалежні республіки, але їх співіснування важко назвати мирним, головним чином тому, що вірменські «дашнаки» висували територіальні претензії до сусідів: на Джавахетський район Грузії (досі, в основному, населений вірменами) і на Карабах, Зангезур, Нахічевань – в Азербайджані.

Першою радянською республікою Південного Кавказу став Азербайджан, вочевидь тому, що російські більшовики потребували нафти, а також тому, що Азербайджан був єдиною республікою Південного Кавказу, де комуністи мали відносну підтримку, особливо серед робітників Баку. Червона армія увійшла в Баку в квітні 1920 р., коли азербайджанські війська були зосереджені в Карабасі, де вели боротьбу з повсталими вірменами. Азербайджан став першим форпостом радянської влади в Закавказзі, у листопаді 1920 р. вона була встановлена у Вірменії, а в квітні 1921 р. – в Грузії.

Після більшовицької окупації Закавказзя боротьба за Карабах перемістилася з військової у політичну площину. Спочатку більшовики, натиснувши на Ревком Азербайджану, домоглися від нього в грудні 1920 р. постанови, за якою Карабах, Зангезур і

Нахічевань переходили під вірменський контроль. Однак лідер радянського Азербайджану Н. Наріманов відмовився виконувати це рішення.

У березні 1921 р. до тексту «Договору про братерство і дружбу» між Радянською Росією й Туреччиною увійшло положення, за яким Нахічевань і Карабах мали перейти під контроль Азербайджанської СРР. Ідея поділу вірмен на два державних утворення – власне Вірменську СРР і Нагірно-Карабаську автономну область (НКАО) у складі Азербайджанської СРР – відповідала настанові наркома у справах національностей РРФСР Й. Сталіна поділяти кавказькі народи, щоби не допустити їхнього спільного спротиву радянській владі. Тим паче, що згідно з цим рішенням, не лише вірмени, але й азербайджанці були поділені між власне Азербайджаном і Нахічеванню, що відділена від Азербайджану вірменською територією. Остаточо азербайджансько-вірменське розмежування зафіксував Декрет від 7 липня 1923 р., підписаний в Баку.

У серпні 1923 р. адміністративний центр Нагірного Карабаху було перенесено з Шуші до Степанакерта, а в листопаді 1924 р. відбулося офіційне проголошення НКАО. З часом Нагірний Карабах був відділений від Вірменії Лачинським коридором, що територіально увійшов до Азербайджану.

В радянський період історії вірменська еліта неодноразово прагнула спонукати Москву передати Карабах Вірменській РСР (так було, зокрема, у 1930-ті рр., коли вірмени хотіли взяти під контроль і НКАО, і Нахічевань). Однак центр не підтримав цих вірменських прагнень. Понад те, розформування 1936 р. ЗФСРР і створення трьох союзних республік призвели до остаточного відділення НКАО від Вірменії.

1963 р. лідеру СРСР М. Хрущову було направлено петицію з підписами 2,5 тис. карабаських вірмен, в якій йшлося про утиски НКАО з боку азербайджанської влади економічними важелями. Кремль знову промовчав, а в автономії сталися масові безпорядки, 1968 р. конфліктна ситуація повторилась. 1970 р. підлила масла у вогонь офіційна статистика, що, згідно з переписом населення СРСР 1969 р., зафіксувала зменшення питомої ваги вірменського населення НКАО з 91 % у 1939 р. до 80 % – у 1969 р. Вірмени звинувачували у цьому офіційний Баку.

Від 1987 р. Кремль став все частіше отримувати звернення з вимогами об'єднати НКАО і Нахічевань з Вірменською РСР. Так, у серпні 1987 р. Академія наук Вірменської РСР направила петицію з проханням передачі НКАО і Нахічевані Вірменії, хоча за переписом населення 1979 р. в Нахічевані мешкало 97% азербайджанців. Оскільки Москва не ухвалювала ніяких рішень, Єрваном поширились чутки про неминучу передачу НКАО і Нахічевані Вірменії. Це сприяло витісненню азербайджанців з Вірменії. В кінці січня 1988 р. перша хвиля азербайджанських біженців докотилась до Баку, більшість з них розмістили в Сумгаїті – промисловому місті, розташованому неподалік від азербайджанської столиці.

11 лютого 1988 р. в НКАО відбулася демонстрація протесту проти культурної і економічної політики офіційного Баку, а 20 лютого Рада народних депутатів НКАО ухвалила резолюцію (110 голосів – «за» і 17 – «проти») про клопотання перед Верховними Радами Вірменської РСР, Азербайджанської РСР і СРСР щодо передачі області зі складу Азербайджану до складу Вірменії.

Цей крок був підтриманий масовими демонстраціями у Вірменії й одночасно викликав протест в Азербайджані. Зіткнення поблизу Аскерана між натовпом азербайджанців і місцевою міліцією, під час якого було використано зброю, що призвело до людських жертв, стало початком збройної фази конфронтації. Обидві сторони розпочали формування бойових загонів, придбання озброєнь і військової техніки. Азербайджан вдався до

економічної блокади Нагірного Карабаху. У відповідь 1 грудня 1990 р. Верховною Радою Вірменської РСР було прийнято рішення про створення єдиної Вірменської Республіки, до складу якої в односторонньому порядку включено Нагірний Карабах. Із розпадом СРСР конфлікт фактично перетворився з внутрішнього міжетнічного у міждержавний – між Азербайджаном та Вірменією.

На початку 1992 р. азербайджанська армія розгорнула наступ на півночі Нагірного Карабаху, але, незважаючи на чисельну та технічну перевагу, не змогла досягти значних успіхів. У відповідь армія Нагірного Карабаху та з'єднання збройних сил Вірменії розгорнули контрнаступальну операцію на південному напрямку, головною метою якої було захоплення Лачинського коридору, що з'єднував територію Вірменії з територією Нагірного Карабаху. У результаті успішних дій вірменські збройні формування захопили Лачинський коридор та стратегічно важливий вузол Шуша і 27 березня 1993 р. розгорнули широкомасштабний наступ на східному та південному напрямках. Цей наступ було сплановано з метою створення так званої «розширеної зони безпеки» навколо Нагірного Карабаху. Наступальні операції вірменських збройних формувань навесні-влітку 1993 р. принесли значні успіхи. Було відкрито другий коридор між Вірменією та Нагірним Карабахом через Кальбакар, захоплено територію Азербайджану, загальною площею 40 тис. кв. км.

Ескалація Нагірно-Карабаського конфлікту спричинила втручання ООН, НБСЄ та інших міжнародних організацій, які намагались припинити збройну конфронтацію. Але спроби посередництва в переговорах принесли лише тимчасове зниження інтенсивності бойових дій. У жовтні 1993 р. на південно-східному напрямку було проведено черговий наступ вірменських сил, у результаті якого азербайджанській армії було завдано нищівної поразки. Були захоплені шість адміністративних районів (25% території Азербайджану) з містами Фізулі та Кельбаджар, 700 тис. азербайджанців стали біженцями. У грудні 1993 р. азербайджанська сторона здійснила спробу контрнаступу в північній частині Нагірного Карабаху, але безуспішно.

18 лютого 1994 р. в Москві міністрами оборони Азербайджану й Вірменії за посередництвом міністра оборони Росії П. Грачова був підписаний Протокол про повне припинення вогню та воєнних дій, а також досягнуті умови розведення військ ворогуючих сторін на узгоджені рубежі.

Важливу роль в урегулюванні конфлікту намагаються відігравати міжнародні організації, хоча на його початку особливої активності не виявляли. Так, ООН тривалий час залишалася пасивним спостерігачем, обмежившись резолюціями Ради Безпеки, в яких засуджувались військові дії і підтверджувалась територіальна цілісність «усіх держав регіону», без конкретизації агресора. Усю роботу з вирішення конфлікту ООН передоручила НБСЄ, яка вже в березні 1991 р. сформувала комітет з 19 членів для врегулювання конфлікту і зробила все, щоб його призупинити і не дати Росії від виглядом проведення миротворчої операції повернутися до Азербайджану.

Росія, що намагалася повернути контроль над колишнім радянським кордоном з Туреччиною та Іраном на азербайджанській ділянці, щоби забезпечити свою долю у нафтових багатствах Азербайджану, не досягнувши своєї мети, стала усіляко заважати роботі Мінської групи НБСЄ, створеної 24 березня 1992 р. під час Гельсінського засідання Ради НБСЄ на базі конференції НБСЄ щодо Нагірного Карабаху. У 1997 р. переговорний процес по НКР очолили співголови від РФ, Франції і США (усього до Мінської групи 1992 р. увійшло 10 країн – Білорусь, Азербайджан, Вірменія, ЧСФР, Франція, Німеччина, Італія, Росія, Швеція, Туреччина і США), які висунули план поетапного досягнення миру.

Перший етап передбачав виведення військ з окупованої території і повернення біженців, зняття економічної блокади і розгортання миротворчих сил в Нагірному Карабасі, другий – вироблення статусу Нагірно-Карабаської Республіки (НКР).

Цей план цілковито підтримав Азербайджан і, в принципі, офіційний Єрewan (тодішній президент Вірменії Л.Тер-Петросян пішов проти позиції вірмен Карабаху, що виступали проти будь-якого плану врегулювання конфлікту). Тер-Петросян хотів миру з Азербайджаном для покращення економічного стану Вірменії, заблокованої Туреччиною і Азербайджаном, але наразився на непримиренну опозицію прем'єр-міністра Р. Кочаряна і міністрів оборони та внутрішніх справ, які кваліфікували таку позицію як капітулянтську. Проти Тер-Петросяна ополчились усі політичні сили, крім вірменського Загальнонаціонального Руху, який він очолював. З березня 1998 р. внаслідок «палацового» перевороту Л. Тер-Петросян змушений був піти у відставку. На президентських виборах у березні 1998 р. (у другому турі) переміг Р. Кочарян.

У листопаді 1998 р. Мінська група ОБСЄ відмовилась від поетапного плану і висунула план «спільної держави» Азербайджану і НКР, не оголосивши однак, чи будуть два державних утворення мати однаковий статус, як того вимагала НКР. Цей план (як і аналогічні пропозиції з врегулювання в Придністров'ї та Абхазії) виробили міністр закордонних справ Росії Є.Примаков та його заступник Б. Пастухов. На думку аналітиків Джеймстаунського фонду, план, в основі якого – ідея спільних держав, лише загаяв проблему вглиб, відсував вирішення конфліктів і максимізував вплив Росії як арбітра між учасниками конфлікту.

Крім того, цей план означав відступ ОБСЄ від своїх ліссабонських принципів, що допускали лише автономію НКР у складі Азербайджану. Вірменія, звісно, одразу ж погодилась з таким планом, адже він передбачає переговори між Азербайджаном і НКР як рівноправних партнерів і не висуває попередніх умов на кшталт виведення військ з окупованих територій. План «спільної держави», по суті, заморозив конфлікт, адже попередній принцип «територіальної цілісності» поступився місцем принципу права нації на самовизначення.

Мінська група ОБСЄ тільки за період з 1999 р. ініціювала близько 20 зустрічей президентів Азербайджану та Вірменії щодо врегулювання конфлікту, але суттєвого прогресу протягом цих зустрічей так і не було досягнуто.

Карабаський конфлікт серйозно вплинув на етнодемографічну ситуацію і оголив цілу низку соціальних проблем. Так, упродовж 1989-1997 рр. з Азербайджану виїхало близько 330 тис. вірмен, понад 220 тис. росіян і кілька десятків тисяч «російськомовних» азербайджанців. Останні виїхали через посилення позицій ісламу, кланових і сімейних зв'язків у соціально-економічному і політичному житті республіки.

Ще більшою проблемою для сьогоденного керівництва республіки є виїзд за її межі власне азербайджанців. За різними даними тільки в Росії знайшли пристановище від 1,5 до 3 млн. громадян Азербайджану, понад 60 % населення республіки живе за кошти, зароблені в Росії.

Серйозною проблемою для Азербайджану є велика кількість біженців (близько одного мільйона осіб), що опинилися в республіці внаслідок нагірнокарабаського конфлікту. Четверту частину біженців становлять колишні мешканці Вірменії, решту – біженці з Нагірного Карабаху.

Конфлікт у Нагірному Карабасі породив проблему сполучення Азербайджану з Нахічеванською автономією, адже комунікації, що з'єднують Азербайджан з анклавом Нахічевань проходять територією Вірменії. Таким чином, газопровід, лінія електропередач,

автодорога і залізниця, що проходять через вірменську територію, на сьогоднішній день – заблоковані (потрапити з Нахічевані в Баку автобусом можна лише через територію Ірану).

Конфлікт в Нагірному Карабасі сприяв формуванню на Кавказі й навколо нього державних угруповань, грає центральну роль у новій геополітиці в Євразії і є джерелом зростаючої загрози регіональної безпеки Кавказу і всього Середнього Сходу.

Аналогічну дестабілізуючу роль в регіоні Південного Кавказу відіграють етнополітичні конфлікти в колишніх грузинських автономних утвореннях – Південній Осетії і Абхазії. Осетинці – північнокавказький народ, що волею історичних обставин ще від початку монгольської навали в першій половині XIII ст. був поділений на три субетноси: дигорців, іронців і кударців, опинилися на території сучасних Кабардино-Балкарської та Північно-Осетинської республік Російської Федерації і Цхінвальського району Грузії. Дигорці потрапили під вплив кабардинців, іронці сформували сучасну Північну Осетію, а кударці, що переселилися на південні схили Головного Кавказького хребта, стали кріпаками грузинських князів Еріставі і Мачабелі (прізвище останніх покладене в основу грузинської назви території, заселеної переважно осетинами – «Самачабло», що перекладається як земля Мачабелі).

Топонім «Південна Осетія» для означення гірських районів грузинських історико-географічних областей Картлі, Рачі й Імереті вперше використала на початку XIX ст. окупаційна військова адміністрація Російської імперії, сформована в Східній Грузії після анулювання 1801 р. Росією Георгіївського трактату 1783 р., що передбачав російський протекторат над східною частиною Грузії. Після утворення на цій території у 1843 р. Тифліської губернії, до складу якої увійшла й грузинська історична область Шида Картлі, російська влада створила Осетинський округ, який, щоправда, у 1859 р. був ліквідований і приєднаний до Горійського повіту Грузії.

Після жовтневого (1917 р.) більшовицького перевороту в Росії контроль над територією сучасної Південної Осетії встановила Грузинська демократична республіка. У 1918-1920 рр. в Південній Осетії спалахнуло три інспірованих більшовиками антиурядових повстання, метою яких було встановлення радянської влади і приєднання регіону до РРФСР. Усі вони зазнали поразки, однак після повалення Червоною армією влади Грузинської демократичної республіки в лютому 1921 р., більшовицьке керівництво, нехтуючи історичні реалії, створило так звану «Південну Осетію», включивши до її складу не лише гірську частину Кавказького хребта, а й його передгір'я та низовину, заселені переважно грузинським населенням, в тому числі міста Цхінвалі, Алагорі, Джаву. Попри спротив населення Цхінвалі включенню Цхінвальського району до складу конструйованої більшовиками «Осетинської автономії», остання все ж була створена 20 квітня 1922 р. під назвою Південно-Осетинська автономна область, що увійшла до Закавказької Федерації, а з 1936 р. – до складу Грузинської РСР. Таким чином, знехтувавши історичними реаліями, більшовики свідомо заклали підвалини майбутнього грузинсько-осетинського протистояння.

«Міна сповільненої дії» спрацювала в останні роки існування СРСР. Втративши здатність контролювати ситуацію в союзних республіках, Кремль свідомо провокував міжетнічні конфлікти, щоб геополітично впливати на них і мати можливість тримати на цих територіях війська у вигляді миротворчих сил. Однією з таких точок стала Південна Осетія.

Грузинсько-південно-осетинський конфлікт був спровокований рішенням Південно-Осетинської обласної ради про перетворення її на автономну республіку у складі Грузії 10

листопада 1989 р. Наступного дня грузинський парламент скасував це рішення, а 23 листопада 1989 р. близько 20 тис. громадян Грузії здійснили марш на адміністративний центр автономної області м. Цхінвалі, організований экс-дисидентом З. Гамсахурдіа і першим секретарем ЦК Компартії Грузії Г. Гумбарідзе для «захисту грузинського населення» автономії. Учасників маршу не пустили до міста підрозділи внутрішніх військ МВС СРСР, але кров все ж пролилася.

Восени 1990 р. Південно-Осетинська обласна рада, спираючись на закон СРСР від 26 квітня 1990 р., що передбачав розширення прав радянських автономій, проголосила область Південно-Осетинською Радянською Демократичною Республікою і звернулася до Москви з проханням про визнання її незалежним від Грузії суб'єктом радянської федерації. У відповідь на це, в грудні 1990 р. офіційний Тбілісі ліквідував Південно-Осетинську АО і розпочав блокаду регіону, що тривала до липня 1992 р.

Економічна блокада супроводжувалась військовим протистоянням обох сторін конфлікту, особливо запеклим воно стало після того, як в результаті референдуму, проведеного південно-осетинським керівництвом 19 січня 1992 р., 90% його учасників висловились за приєднання регіону до Росії. Бойові дії, що продовжувались (з перервами) до липня 1992 р., були припинені за посередництва Росії, що розмістила на території Південної Осетії свої миротворчі сили. Наслідки грузинсько-осетинського конфлікту 1992 р. трагічні: 93 спалених села, понад тисячу убитих, від 40 до 100 тис. біженців.

Протягом часу, що минув з часу грузинсько-осетинського конфлікту 1992 р., Росія послідовно озброювала і зміцнювала південно-осетинський сепаратистський режим, роблячи відверту ставку на відокремлення цього регіону. Також Росія активно надавала місцевим мешканцям російське громадянство (їх чисельність, за неофіційними даними, складає понад 90% населення Цхінвальського регіону), що стало одним із «законних» приводів для проведення у серпні 2008 р. Росією військової операції з «примусу до миру» суверенної Грузії на території Південній Осетії. Міжнародні наслідки цієї операції відомі – остаточна втрата Грузією юрисдикції над територіями Південної Осетії і Абхазії і визнання цих самопроголошених державних утворень Росією, Нікарагуа, Венесуелою і Науру.

Абхазію Грузія фактично втратила ще в 1992 р. не в останню чергу тому, що абхазці, маючи досить умовну (за радянських часів) автономію, зберегли національну ідентичність та значною мірою «націоналізовані» місцеві владні структури. Більшість ключових посад в адміністрації Абхазької АРСР посідали етнічні абхазці і саме вони на хвилі національного відродження поставили питання про отримання Абхазією статусу союзної республіки. У цьому вони отримали вагомий підтримку з Москви, яка побоювалася виходу Грузії, фактичним очільником якої став колишній дисидент, голова Верховної ради Грузинської РСР Звіад Гамсахурдіа, зі складу СРСР. Сприяло незалеженню Абхазії від Грузії і зближення абхазьких лідерів з керівництвом підрозділів Збройних сил СРСР, дислокованих в автономії, втручання яких в грузинсько-абхазький конфлікт на боці останніх стало вирішальним чинником у військовій перемозі Абхазії.

Ескалація грузинсько-абхазького конфлікту припала на літо 1992 р., коли нове керівництво Грузії на чолі з Е. Шеварднадзе, намагаючись виправити помилки першого президента країни З. Гамсахурдіа, що взяв курс на створення унітарної держави, фактично посприявши розколу Грузії, ввело війська в Абхазію, щоб встановити контроль над її територією. Однак з втручанням в грузинсько-абхазький конфлікт гірських народів Кавказу (традиційних союзників Абхазії) і підрозділів ЗС Росії (нині – російський миротворчий контингент) доля протистояння була вирішена на користь Сухумі.

Відтоді позиція Абхазії у конфлікті, що відзначається крайнім радикалізмом, не змінилася. Більшість її населення не вірить у можливість проведення паритетних переговорів, що зумовлено передусім жорсткою позицією грузинського керівництва щодо його основних вимог: включення Абхазії до складу Грузії й повернення 300 тис. біженців, що втричі перевищує населення самої Абхазії. В умовах конфлікту сторони стикаються не лише з розбіжністю інтересів, але й з розбіжністю інтерпретацій подій, оскільки населення Абхазії сприймає законні (з точки зору міжнародної практики) вимоги грузинської сторони як не виправданий тиск та спробу повернути території, що не належать Грузії. У той же час кожна наступна спроба Тбілісі хоча б якось відстояти власні інтереси, пропагуючи ідею об'єднання всіх народів Грузії в єдину державу, використовуючи при цьому як історичні, так і політичні прецеденти, натикається на обурення, що призводить до все більшого загострення ситуації. Незважаючи на максимально прийнятні умови автономії, абхазці не сприймають ці пропозиції як виправдані, що далі поглиблює кризу.

Конфлікт в Абхазії став джерелом нестабільності в усьому Кавказькому регіоні, позаяк зачіпає інтереси багатьох етнічних та політичних груп. Прямо чи опосередковано у протистояння було втягнуто Грузію, Абхазію, Росію та її північнокавказькі республіки, Вірменію і Туреччину. Спробою його врегулювання стало прийняття у середині липня 2006 р. парламентом Грузії резолюції, що вимагала виводу російських миротворчих сил з Абхазії й Південної Осетії. У відповідь на це парламент Абхазії закликав міжнародну спільноту «негайно почати процес офіційного визнання незалежності Республіки Абхазія», а також вирішив звернутися до ООН, ОБСЄ й інших міжнародних організацій із проханням «припинити мілітаристські плани грузинського керівництва».

Наприкінці квітня 2008 р. над Абхазією був збитий безпілотний літак-розвідник, що залетів з території Грузії. Цей інцидент викликав серйозний міжнародний скандал. Грузія обвинуватила Росію в тому, що її військово-повітряні сили збили літак, а також зажадала розгляду ситуації в Раді Безпеки ООН. Тим часом РБ ООН не прийшла до єдиної думки із приводу ситуації в Абхазії. З обох питань – про зміцнення зв'язків Росії й невизнаних республік і про політ грузинського безпілотного літального апарата – члени Ради лише заслухали думку Росії.

Після цих подій, ситуація в зоні грузино-абхазького конфлікту різко загострилася. Москва ввела в Абхазію додаткові сили миротворців. А Тбілісі розцінив цей крок як військову агресію. Натомість абхазьке керівництво вирішило скористатись війною в Південній Осетії у серпні 2008 р. для остаточного виходу з-під юрисдикції офіційного Тбілісі і міжнародного визнання своєї державності.

Визнання незалежності Абхазії й Північної Осетії Росією означає фактичну руйнацію Гельсінкських домовленостей, в основі яких – визнання непорушності кордонів в Європі. Свідченням цьому є відома позиція ОБСЄ – інституції створеної під час Гельсінкського процесу – згідно з якою винними в російсько-грузинському протистоянні в Південній Осетії визнано обидві сторони. Це означає, що вкотре перемогла Realpolitik, її жертвою цього разу стало не лише brutальне порушення Гельсінкських домовленостей в цілому, а й державного суверенітету і територіальної цілісності Грузії, зокрема.

Висновки. Аналіз причин російсько-грузинської війни 2008 р. в Південній Осетії вкотре підтвердив аксіоматичне твердження, що міжетнічні конфлікти часто провокуються саме зовнішніми силами імперського зразка й набувають неабияких масштабів внаслідок їхнього втручання у локальні суперечки. Ці сили мають власні інтереси та зацікавлені в поглибленні конфліктних ситуацій за схемою «поділяй та володарюй!». Влагодження спонтанних міжетнічних суперечок безболісніше за умов відповідної роботи міжнародних

механізмів безпеки і взаємної толерантності сторін. Домінування в регіоні лише однієї держави може лише провокувати різні конфлікти, тоді як дійсна стабільність формується швидше в ситуації балансу різних геополітичних сил.

Список використаних джерел

1. Здравомыслов А. Г. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве / А. Г. Здравомыслов. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 286 с.
2. Идентичность и конфликт в постсоветских государствах: Сб. ст. / Моск. центр Карнеги; Под ред. Олкотт М.Б. и др. – М., 1997. – 490 с.
3. Менон Р. После империи: Россия и южная часть ближнего зарубежья Р. Менон // США – Канада : Экономика. Политика. Культура. – М., 1999. – № 5. – С. 31-48.
4. Панарин С. Конфликты в Закавказье: позиции сторон, перспективы урегулирования, возможный вклад России / С. Панарин // Вестник Евразии = Acta Eurasica. – 1999. – № 1/2. – С. 113-126.
5. Перепелиця Г. М. Конфлікти в посткомуністичній Європі: Монографія / Г. М. Перепелиця. – К. : НІСД, 2003. – 432 с.
6. Россия и Закавказье: поиски новой модели общения и развития в изменившемся мире: Материалы Круглого стола. Май 1999 / А. Лисов, Р. Аваков, Н. Гнатовская и др.; РАН. Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М., 1999. – 56 с.
7. Сулицкая Т. И. Грузино-абхазский конфликт / Т. И. Сулицкая // Восток = Oriens. – 1996. – № 6. – С. 40-51.
8. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: Стратегічна перспектива: Колективна монографія. – К. : НІПМБ, 2001. – 624 с.
9. Шелест Г. В. Російсько-грузинський конфлікт і його наслідки для енергетики та безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні / Г. В. Шелест // Central Asia and the Caucasus. Journal of Social and Political Studies. Sweden. – 2009. – № 4-5. – С. 58-59.
10. Этнические и региональные конфликты в Евразии. Кн. 1: Центральная Азия и Кавказ / Общ. ред. А. Малашенко и др. – М. : Весь мир, 1997. – 204 с.
11. Herzig E. The new Caucasus: Armenia, Azerbaijan a. Georgia / E. Herzig. – L. : N.Y. : Pinter, 1999. – 166 p.
12. Lynch D. Russian peacekeeping strategies in the CIS: The cases of Moldova, Georgia a. Tajikistan / D. Lynch. – L. : Russia a. Eurasia Programme, 2000. – 265 p.